

Δημήτρης Κιτσούλης και Εύα Νικολαΐδου, «Εισαγωγή»
(για το έργο *Ο Χρονογράφος* του (Ψευδο)Δωρόθεου Μονεμβασίας)

Το έργο φέρει τη συμβατική ονομασία *Χρονικό του Ψευδο-Δωρόθεου* (ή *Ιερόθεου*) και εκδόθηκε για πρώτη φορά στη Βενετία το 1631· εκτός από την επιτυχημένη στη συνέχεια εκδοτική πορεία του, περιλαμβάνει μια εξαιρετικά πλούσια όσο και ανομοιογενή χειρόγραφη παράδοση που εγείρει πολλαπλά προβλήματα. Ανήκει στο είδος της χρονογραφίας και περιγράφει –ακολουθώντας τις συμβάσεις της ειδολογικής του κατηγορίας– τα γεγονότα «από κτίσεως κόσμου» μέχρι το 1589.¹

Η πατρότητα και η άμεσα συνυφασμένη με αυτήν ανίχνευση των διαφόρων στρωμάτων του κειμένου αποτελούν ακανθώδη προβλήματα που δεν έχουν βρει ακόμα των οριστική επίλυση τους. Παλιότερα πολλές χειρόγραφες, αλλά και έντυπες, εκδοχές του έργου το απέδιδαν στον Δωρόθεο,² τον φερόμενο ως μητροπολίτη Λακεδαιμονίας (Σπάρτης) και κατόπιν Μονεμβασίας, για τον οποίο ελάχιστες πληροφορίες είναι γνωστές και που, σύμφωνα με τους μελετητές, είναι ένα πρόσωπο ανύπαρκτο. Κατά τον Γ. Κεχαγιόγλου (2003, 227-233), η απόδοση του έργου στον Δωρόθεο είναι λανθασμένη και οφείλεται μάλλον σε αντιγραφικό ή μνημονικό λάθος αντί του Ιερόθεος – έτσι εξηγείται και η καθιερωμένη συμβατική ονομασία *Ψευδο-Δωρόθεος*. Το όνομα Ιερόθεος είναι δυνατό να ταυτιστεί με τον ομόνυμο μητροπολίτη Μονεμβασίας (β' τέταρτο του 16ου αιώνα-1602/1603), ο οποίος είχε συγγράψει και άλλα δημόδια έργα εκκλησιαστικής ιστορίας και είναι πιθανό να συμπλήρωσε το έργο που σήμερα αναφέρεται ως *Χρονογραφία* (ή *Χρονικό*) του 1570, κατά τα έτη 1589-1590 στη Μολδαβία, όπου φιλοξενήθηκε στο αυλικό περιβάλλον του ηγεμόνα Πέτρου του Χωλού (Κεχαγιόγλου 1999, 110). Εκεί, άλλωστε, γνωρίστηκε με τους γιαννιώτες αδελφούς Ζώτο και Απόστολο

¹ Φαίνεται ότι η αρχική του σύνθεση ολοκληρώθηκε το 1570 στην Κωνσταντινούπολη και κατόπιν συμπληρώθηκε με γεγονότα που φτάνουν ως το 1589 ή/και αργότερα (Σταυρακοπούλου 2003, 47-48).

² Επίσης, ως πιθανοί συντάκτες έχουν προταθεί, μεταξύ άλλων, ο Δαμασκηνός Στουδίτης και, με μεγαλύτερες αξιώσεις, ο Ναυπλιώτης Μανουήλ Μαλαξός – το όνομά του παραδίδεται σε κάποια από τα χειρόγραφα του έργου, ωστόσο και αυτή η απόδοση δεν έχει ισχυρά ερείσματα.

Τσιγαρά, δύο πρόσωπα που έπαιξαν καταλυτικό ρόλο στη συμπλήρωση, επέκταση και στην εκπόνηση –αρκετές δεκαετίες αργότερα– της πρώτης βενετικής έκδοσης του *Βιβλίου ιστορικού*³ (Κεχαγιόγλου 1999, 110· Σταυρακοπούλου 2003, 47). Επομένως, η απόδοση της πατρότητας και του έργου που μας ενδιαφέρει στον Ιερόθεο Μονεμβασίας πρέπει να θεωρείται πολύ πιθανή (Λεντάρη 2007, 2389).

Όπως και να 'χει, το έργο αποτελεί ουσιαστικά ένα χρονογραφικό συμπίλημα – ακριβέστερα, η τυπωμένη μορφή του είναι μια εκδοχή αυτού του χρονογραφικού συμπιλήματος– που στηρίζεται σε βυζαντινά και μεταγενέστερα –άνωνμα και επώνυμα– χρονικά, καθώς και σε άλλες (δευτερεύουσες) προφορικές και γραπτές πηγές, κυρίως ελληνόγλωσσες αλλά και ιταλόγλωσσες (βλ. Κεχαγιόγλου 1999, 113· Σταυρακοπούλου 2003, 49-50). Το παλιότερο χρονογραφικό υλικό του σώζεται σε πάνω από 40 χειρόγραφα, σε διάφορες παραλλαγές που συχνά αποκλίνουν αισθητά μεταξύ τους, όχι μόνο γλωσσικά αλλά και ως προς το περιεχόμενο και το χρονογραφικό τους εύρος (Λεντάρη 2007, 2389). Μέσα σ' αυτή την πολύκλαδη παράδοση, που συνήθως διακρίνεται σε τέσσερις κύριες ομάδες (Κεχαγιόγλου 1999, 110-111), ως βασική πηγή αναδεικνύεται η προαναφερθείσα *Χρονογραφία του 1570*, η οποία με τη σειρά της θεωρείται ότι βασίζεται σε ένα άνωνμο χρονικό, γνωστό με τον τίτλο *Έκθεσις Χρονική*, που καλύπτει την εκκλησιαστική και πολιτική ιστορία της περιόδου 1391-1517 και το οποίο αποτελεί τη βάση και άλλων ιστορικών/χρονογραφικών έργων του 16ου αιώνα (Λεντάρη 2007, 2389).

Ο *Ψευδο-Δωρόθεος* συνιστά ένα κράμα «κοσμικής» και «ιερής» χρονογραφίας που εκτυλίσσεται, ιδίως στην αφήγηση της μεταβυζαντινής ιστορίας, πάνω σε μια διττή άρθρωση: κατά τη διαδοχή των σουλτάνων και κατά τη διαδοχή των πατριαρχών (Κεχαγιόγλου 1999, 113). Πιο συγκεκριμένα, το έργο συνοψίζει την Αγία Γραφή, ενώ κάνει εκτενείς αναφορές στη ρωμαϊκή, βυζαντινή, οθωμανική και βενετική ιστορία (βλ. Σταυρακοπούλου 2003, 47-48). Το μεγαλύτερο ενδιαφέρον, πάντως, παρουσιάζει το τμήμα που πραγματεύεται τα γεγονότα μετά

³ Ο συνήθης μακροσκελής τίτλος των έντυπων βενετικών εκδόσεων είναι *Βιβλίον ιστορικών, περιέχον εν συνόψει διαφόρους και εξόχους ιστορίας...* – στην πρώτη έκδοση παρουσιάζεται ελαφρά παραλλαγμένος, ενώ αναφέρεται και ως *Χρονογράφος Ελληνικός* καθώς και με άλλες ονομασίες (βλ. Σταυρακοπούλου 2003, 47 και 53).

την Άλωση, ιδιαίτερα την πολυτάραχη ιστορία των χρόνων 1504-1570, η οποία στην έντυπη εκδοχή του *Χρονικού* επεκτείνεται μέχρι και το 1590· πρόκειται πιθανότατα για μεταγενέστερη προσθήκη είτε του αρχικού συντάκτη είτε των αδελφών Τσιγαρά, οι οποίοι προέβησαν και σε άλλες συμπληρώσεις, ασύμβατες με προηγούμενα σημεία του έργου (Κεχαγιόγλου 1999, 111-112). Γενικά, το κείμενο χαρακτηρίζεται από μεγάλη ρευστότητα λόγω των πολλαπλών μεταγενέστερων προσθηκών, που συνεχίστηκαν σχεδόν μέχρι και την πρώτη του εκδοτική εμφάνιση, καθώς η αφήγηση φαίνεται να επεκτείνεται μέχρι το 1629, όταν και συνέβη ο θάνατος του Ιωάννη Κορνάρου, δούκα των Ενετών.

Πολλοί μελετητές εκτιμούν ότι η αξία του ιστορικού έργου του Ψευδο-Δωρόθεου Μονεμβασίας είναι πολύ μεγάλη, διότι το έργο αυτό αποτελούσε, κατά τα δύσκολα χρόνια της Τουρκοκρατίας, το μοναδικό ιστορικό βιβλίο που διέθετε ο ελληνόγλωσσος –και όχι μόνο– (ορθόδοξος) λαός. Πραγματικά, το κείμενο είχε μεταφραστεί ήδη από την αρχή σε πολλές βαλκανικές γλώσσες (π.χ. σλαβική, ρουμανική κ.ά.) αλλά και στην αραβική, ενώ αποτέλεσε το πιο αγαπητό λαϊκό εγχειρίδιο ιστορίας του τουρκοκρατούμενου ελληνισμού, με τις επανειλημμένες –περίπου 32 γνωστές– επανατυπώσεις/εκδόσεις του ως τον 19ο αιώνα, μία από τις οποίες, αυτή από το βενετικό τυπογραφείο του Νικόλαου Γλυκύ το 1798, αποτέλεσε και την πηγή της παρούσας ανθολόγησης. Πέρα από τις όποιες ενστάσεις για την ιστορική και λογοτεχνική του αξία, οι πλούσιες έντυπες τύχες του, σε συνδυασμό με την ποικίλη μεταφραστική διάδοσή του, μας υποχρεώνουν να αποδεχτούμε «πως βρισκόμαστε μπροστά σ' ένα αναμφισβήτητο ιστοριογραφικό μπεστ-σέλερ της πρώτης φάσης της νεοελληνικής πεζογραφίας» (Κεχαγιόγλου 1999, 110).

Βιβλιογραφικές αναφορές

Κεχαγιόγλου 1999

Γιώργος Κεχαγιόγλου (επιμ.), *Η παλαιότερη πεζογραφία μας. Από τις αρχές της ως τον πρώτο παγκόσμιο πόλεμο. Τόμος Β'1: 15ος αιώνας-1830*, Σοκόλης, Αθήνα 1999, σ. 108-119.

Υπουργείο Παιδείας, Έρευνας και Θρησκευμάτων, ΚΕΝΤΡΟ ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΓΛΩΣΣΑΣ, MIS:296442 Π 4.3.7: «Πρόσθετο ψηφιακό υλικό για τη διδασκαλία της Ελληνικής Γλώσσας: Ψηφιοποίηση Αρχείου Γεωργακά.»

Δημήτρης Κιτσούλης και Εύα Νικολαΐδου, «Εισαγωγή»
(για το έργο *Ο Χρονογράφος* του (Ψευδο)Δωρόθεου Μονεμβασίας)

Κεχαγιόγλου 2003

Γιώργος Κεχαγιόγλου (επιμ.), *Πεζογραφική ανθολογία. Αφηγηματικός γραπτός νεοελληνικός λόγος. Βιβλίο πρώτο: Από τα τέλη του Βυζαντίου ως τη Γαλλική Επανάσταση*, ΑΠΘ, Ινστιτούτο Νεοελληνικών Σπουδών (Ίδρυμα Μανόλη Τριανταφυλλίδη), Θεσσαλονίκη 2003, σ. 227-233.

Λεντάρη 2007

Τίνα Λεντάρη, «*Χρονικό του Ψευδο-Δωρόθεου (ή Ιερόθεου)*», *Λεξικό νεοελληνικής λογοτεχνίας. Πρόσωπα, έργα, ρεύματα, όροι*, Πατάκης, Αθήνα 2007, σ. 2389.

Σταυρακοπούλου 2003

Σωτηρία Σταυρακοπούλου, *Στοιχεία ποιητικής στη χρονογραφία του Ψευδοδωρόθεου: μια αφηγηματολογική και ερμηνευτική προσέγγιση*, ανέκδοτη διδακτορική διατριβή, ΑΠΘ, Θεσσαλονίκη 2003.